

Marzena Pękowska

Twórczość naukowa i działalność popularyzatorska nauczycieli szkół kształcących głuchoniemych w latach 1870-1913: zarys problematyki

---

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 17,
107-114

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marzena Pękowska

TWÓRCZOŚĆ NAUKOWA I DZIAŁALNOŚĆ POPULARYZATORSKA NAUCZYCIELI SZKÓŁ KSZTAŁCĄCYCH GŁUCHONIEMYCH W LATACH 1870-1913. ZARYS PROBLEMATYKI

Pedagogika specjalna jako dział pedagogiki zajmujący się teorią i praktyką wychowania i kształcenia jednostek upośledzonych ma swój początek w XVIII wieku. Jednak dopiero wiek XIX przyniósł pewne ożywienie w dziedzinie kształcenia głuchoniemych. Na ten stan złożyło się wiele przyczyn, m.in. rozwój nauk medycznych, pedagogiki, psychiatrii, psychologii i socjologii. W tym czasie w wielu krajach wprowadzono obowiązek szkolny, co spowodowało konieczność zorganizowania szkół i klas specjalnych dla różnych kategorii dzieci upośledzonych.

W Polsce praktyczna działalność w zakresie kształcenia upośledzonych wiąże się z założeniem w Warszawie w 1817 roku pierwszej placówki o tym charakterze – Warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych. Następnymi placówkami dla głuchoniemych na ziemiach polskich w XIX wieku były: Zakład dla Głuchoniemych we Lwowie (1830), Instytut Głuchoniemych w Poznaniu (1832) i Żydowska Szkoła dla Głuchoniemych Izaaka Bardacha we Lwowie (1876).

Problematyka historycznego rozwoju pedagogiki specjalnej w Polsce i jej subdyscypliny odnoszącej się do kształcenia dzieci głuchych została przedstawiona w wielu pracach autorstwa m.in.: M. Grzegorzewskiej [1918, 1924/1925, 1928/1929, 1930, 1933, 1937/1938, 1959, 1960], J. Doroszewskiej [1981], O. Lipkowskiego [1967, 1977], Z. Sękowskiej [1982], K. Kirejczyka [1967], E. Nurowskiego [1983, 1984, 1997].

Pierwsze doświadczenia praktyczne w dziedzinie kształcenia głuchych sprawiły, że już na przełomie XIX i XX wieku rozpoczął się okres badań naukowych nad zjawiskami wad słuchu, mowy i wzroku. Jednocześnie pojawiła się literatura przedmiotu dotycząca przyczyn upośledzeń, ich fizjologii, metod pracy dydaktyczno-wycho-

wawczej z upośledzonymi. Te pierwsze prace stały się przyczynkiem do tworzenia naukowych podstaw pedagogiki specjalnej.

Celem niniejszej publikacji jest ukazanie twórczości naukowej i działalności popularyzatorskiej nauczycieli szkół kształcących głuchoniemych w latach 1869-1913, prezentowanej na łamach czasopism specjalistycznych. Ramy czasowe podjętych badań określają lata wydawania tychże czasopism, posiadających współcześnie rangę źródeł drukowanych. Ze względu na objętość artykułu nie jest możliwe ukazanie całokształtu dorobku naukowego i popularnonaukowego wszystkich nauczycieli tego okresu. Dlatego też autorka ograniczyła się do zaprezentowania jedynie wybranych prac nauczycieli.

Na ziemiach polskich w XIX wieku funkcję czasopism specjalistycznych (polskich) pełniły publikowane corocznie sprawozdania z działalności poszczególnych placówek. Pierwszym tego typu wydawnictwem był wydawany od roku szkolnego 1869/1870 „Pamiętnik Warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych”. Pamiętnik był drukowany przez uczniów Instytutu we własnej drukarni. Niestety, zdołano wydać tylko 17 tomów tego cennego dla badań historycznych wydawnictwa [Karpińska 1967, s. 43]. Za przykładem warszawskiego ośrodka także w lwowskim Zakładzie dla Głuchoniemych rozpoczęto publikację corocznych „Sprawozdań z czynności Galicyjskiego Zakładu dla Głuchoniemych we Lwowie”. Wydawnictwo to ukazywało się w latach 1877-1913, stając miejscem prezentacji doświadczeń zawodowych kadry pedagogicznej placówki lwowskiej. Wydawnictwa te miały na celu głównie prezentację działalności poszczególnych placówek, jednak z czasem stały się miejscem publikowania prac nauczycieli i popularyzowania najnowszych osiągnięć w dziedzinie kształcenia głuchoniemych.

W „Pamiętniku” znaleźć można wiele cennych publikacji nauczycieli zatrudnionych w Instytucie. Do grona kadry nauczycielskiej Instytutu w pierwszym roku wydania „Pamiętnika” należeli: ks. Teofil Jagodziński, ks. Ignacy Gliński, ks. Piotr Busiakiewicz, Aleksander Rakowski, Stanisław Moczydłowski, Roch Solarski, August Baranowski, Jan Papłoński, Henryk Trojanowski, Kazimierz Michalski, Filip Szymański, Sabina Wendorff, Maria Domańska, Klemens Pudziński, Ewa Mejbaum, Wojciech Gerson, Adolf Jeżewski [*Program nauk...* 1870, s. 138-139]. Należy w tym miejscu podkreślić, że w latach 1817-1887 w Instytucie warszawskim podjęło pracę 264 nauczycieli i wychowawców [Karpińska 1967, s. 43].

Do szczególnie wyróżniających się w tej dziedzinie należał Jan Papłoński, pełniący w latach 1864-1885 funkcję dyrektora Instytutu. To właśnie z jego inicjatywy rozpoczęto publikację „Pamiętnika”. Do ważniejszych prac J. Papłońskiego, prezentowanych na łamach wydawnictwa, należą te, które ukazują organizację i metody pracy stosowane w zagranicznych zakładach, np. *Sprawozdanie o zakładach dla głuchoniemych i ociemniałych w niektórych państwach Europy zachodniej* [1870, s. 1-119], *Zakłady dla głuchoniemych, ociemniałych i idiotów w krajach skandynawskich przez Jana Papłońskiego* [1881, s. 17-51] oraz *Nowe szkoły dla głuchoniemych* [1877a, s. 1-14]. Są to obszernie sprawozdania o charakterze komparatystycznym, ukazujące

całokształt działalności wybranych instytucji kształcących głuchoniemych. Wartość tych prac polega na przenoszeniu na polski grunt dobrych doświadczeń w dziedzinie kształcenia upośledzonych, a tym samym na poprawie jakości kształcenia w polskich szkołach. W tym też celu J. Papłoński dokonał przekładu z języka francuskiego tekstu pod tytułem *Historia maszyn mówiących* [1877b, s. 194-215]. Materiał ten popularyzuje najnowsze rozwiązania techniczne, zastosowane w nauczaniu głuchoniemych i mające istotny wpływ na doskonalenie pomocy dydaktycznych. Inny charakter ma praca na temat *Zasady wychowania domowego* [1871, s. 1-21]. Jej celem jest wsparcie rodziców i opiekunów dziecka głuchoniemego w ich pracy opiekuńczej i wychowawczej w domu, przez udzielenie im rad i wskazówek. W dorobku J. Papłońskiego nie brak też prac o charakterze biograficznym, jak np. *Ks. Józafat Szczygielski, były Rektor Warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych* [1884, s. 20-27]. We wspomnieniach autor przedstawił J. Szczygielskiego jako wielkiego człowieka, przyjaciela, doskonałego pracownika i nauczyciela, ale przede wszystkim ukazał jego starania o rozwój Instytutu oraz wkład w praktykę i teorię nauczania głuchoniemych. Natomiast wyrazem troski o dalsze losy byłych wychowanków szkoły był artykuł *Byt głuchoniemych po opuszczeniu przez nich Instytutu* [1877c, s. 187-194]. W pracy tej autor ukazuje trudną sytuację wielu absolwentów Instytutu i apeluje o tworzenie organizacji i stowarzyszeń podejmujących działania na rzecz poprawy życia głuchoniemych.

Wśród wielu prac zamieszczonych na łamach „Pamiętnika” wskazać należy także na prace o charakterze metodycznym, jak np. ks. Józafata Szczygielskiego *Metoda praktyczna uczenia głuchoniemych języka polskiego* [1882/1883] czy Filipa Szymańskiego *Sposób, w jaki należy wykazywać głuchoniemym różnicę pojęcia rzeczy i przymiotu* [1871, s. 51-56] oraz *Historia ślepo-głuchoniemej dziewczynki* [1877, s. 169-187]. Publikacja J. Szczygielskiego, rektora Instytutu w latach 1838-1863 była bardzo obszernym, bo liczącym ponad 500 stron i wydany w dwóch częściach opracowaniem metodycznym. W pracy tej zawarta została cała wiedza J. Szczygielskiego wynikająca z jego 35-letniego doświadczenia zawodowego. Część pierwsza pracy „obejmuje nazwy przedmiotów, przymiotów, ilości i objaśnienie zaimków; druga zawiera nazwy czynności w różnych czasach i trybach” [1882, s. 1]. Pracę do druku przygotowywał zespół w składzie: Jan Papłoński, Filip Szymański, Stanisław Moczydłowski i Maria Domańska. Zdaniem współpracowników J. Szczygielskiego praca ta była napisana bardzo przystępnie i mogli z niej korzystać, obok nauczycieli głuchoniemych, rodzice i opiekunowie dzieci upośledzonych.

Podobne znaczenie dla doskonalenia metod kształcenia głuchoniemych miały artykuły Władysława Nowickiego: *Postęp w nauczaniu głuchoniemych* [1886a, s. 65-85], *Zasady i zakres kształcenia głuchoniemych* [1886b, s. 85-95] czy wreszcie *O potrzebie zastosowania nauki zręczności (slojdu) w kształceniu głuchoniemych* [1886c, s. 116-128]. W pracach tych przedstawił osiągnięcia w dziedzinie kształcenia głuchoniemych oraz najnowsze metody pracy, stosowane z dobrym skutkiem w zagranicznych placówkach. Swoją wiedzę doskonalił na sympozjach i konferencjach na-

ukowych, z których obszerne sprawozdanie przedstawił w materiale zatytułowanym *Sprawy głuchoniemych, poruszone na ostatnich konferencjach i kongresach nauczycielskich w Niemczech, Szwajcarii i Francji* [1886d, s. 128]. O znaczeniu tego typu spotkań naukowych pisał: „doniosłego są znaczenia i nie bez korzyści dla nauki konferencje, zjazdy, kongresy różnych specjalistów; są one jakby igrzyskami, turniejami nowożytnymi. Są one nawet czymś więcej nawet, albowiem są ostatnim wyrazem wiedzy, przez próbę biegłych stwierdzonej, są wiedzą zbiorową, prawdą najbliższą” [tamże, s. 8].

Inne znaczenie ma artykuł ks. Teofila Jagodzińskiego *Wycieczka do Lwowa w miesiącu lipcu 1877 roku* [1887, s. 116-157]. Materiał poświęcony jest prezentacji lwowskiego Zakładu dla Głuchoniemych, w którym gościł T. Jagodziński. Autor opisał tu historię powstania placówki, jej rozwój, organizację, metody pracy oraz efekty pracy nauczycielskiej, przedstawiając instytucję galicyjską jako prężną i dynamicznie rozwijającą się. Ponadto można stwierdzić, że obecność nauczyciela szkoły warszawskiej we Lwowie wskazuje na dobre, życzliwe kontakty między tymi instytucjami.

Zaznaczyć w tym miejscu należy, że w wydawnictwie warszawskim publikowali swoje prace nauczyciele z innych ośrodków, np. Marcei Brzeski, nauczyciel Instytutu Głuchoniemych w Poznaniu. Jego prace poświęcone były głównie zagadnieniom metodycznym i świadczyły o staraniach nad doskonaleniem metod nauczania głuchoniemych. Do najważniejszych prac tego nauczyciela należą: *Rys krótki uczenia w szkole głuchoniemych: realiów, rysunków, kaligrafii, gimnastyki* [1877, s. 71-116], *Kurs nauk głuchoniemych na sześć lat rozłożonych* [1879-1880] oraz *Uwagi nad metodycznym wykładem nauki religii i historii świętej* [1873, s. 112-169]. Inny charakter ma praca po tytule *Dwanaście instytutów głuchoniemych które zwiedził i opisał Marcei Brzeski* [1879, s. 42-124]. Celem tej publikacji było ukazanie działalności zagranicznych placówek o tym charakterze. M. Brzeski przedstawił tu organizację, funkcjonowanie, a przede wszystkim metody nauczania i najnowsze osiągnięcia w tej dziedzinie, stosowane w zakładach głuchoniemych, m.in. we Wrocławiu, w Dreźnie, Lipsku, Pradze, Paryżu czy Frankfurcie.

W „Pamiętniku” prace zamieszczali także nauczyciele Zakładu dla Głuchoniemych we Lwowie. Jedną z takich publikacji na temat kształcenia głuchoniemych była rozprawa Tomasza Chocholouszka pt. *Główne zasady kształcenia głuchoniemych w domu i szkole* [1877]. W pracy tej autor przedstawił ewolucję poglądów na głuchoniemych, historię rozwoju opieki i szkolnictwa dla nich, przede wszystkim zaś dał wskazówki do pracy z dziećmi w środowisku rodzinnym i w szkole. Zdaniem autora, troskliwa opieka nad dzieckiem głuchoniemym w domu rodzinnym, dbałość o jego rozwój fizyczny i emocjonalny dają podstawy do kształcenia umysłowego, które odbywałoby się w szkole ściśle współpracującej z rodziną. T. Chocholouszek uważał, że dbałość o wszechstronny rozwój dziecka mogła przynieść sukces edukacyjny i wychowawczy [1877, s. 7-48].

Znaleźć tam możemy prace innego nauczyciela zakładu lwowskiego, Ewarysta Rodziszewskiego. Należy do nich artykuł *Książd Karol Mossing. Wspomnienia po-*

śmiertne, w którym przedstawiono życie wieloletniego dyrektora placówki lwowskiej oraz wkład jego pracy w rozwój zakładu [1886a, s. 12-20]. Innego rodzaju jest praca E. Rodziszewskiego *Głuchoniemy przed sądem*, w której autor poruszył ważne kwestie odpowiedzialności prawnej głuchoniemych oraz ewolucję tych poglądów na przestrzeni czasu [1886b, s. 105-112]. Natomiast w pracy pt. *Charakterystyka głuchoniemego* E. Rodziszewski przedstawił osobę głuchoniemą z punktu widzenia medycyny i psychologii, jako równoprawnego członka społeczeństwa [1884, s. 134-140].

Warto przypomnieć, że działalność dydaktyczno-wychowawczą Zakład dla Głuchoniemych we Lwowie rozpoczął z jednym nauczycielem. Był nim Dominik Wichitił, absolwent Instytutu w Pradze. Okres jego pracy obejmował lata 1830-1855, przy czym był jedynym nauczycielem w Zakładzie do 1845 roku, kiedy to zatrudniono Antoniego Pantherę [cyt. za: Mejbaum 1894a, s. 43]. Kilka lat później, bo w 1848 roku, Zakład wzbogacił się o nową siłę pedagogiczną i nowym nauczycielem został Tomasz Chocholouszek. Przez następne 11 lat byli to jedyni nauczyciele, na których spoczywała odpowiedzialność za kształcenie i wychowanie głuchoniemych. W roku 1859 zatrudniono nowego nauczyciela, którym był Jan Wojtowski. W tym składzie zakład funkcjonował do czasu reorganizacji placówki.

Lata 70. przyniosły zmiany, polegające przede wszystkim na zwiększeniu liczby kadry pedagogicznej. W roku 1876 rektorem (kierownikiem) Zakładu został ks. Ignacy Pogonowski. W tym też roku pracę nauczycielki robót ręcznych rozpoczęła Apolonia Górską [tamże]. Rok później (1877) zatrudniono nauczycielkę Bogumiłę Wilkosz (z domu Chocholouszek).

Ponadto w 1877 roku pracę rozpoczęła Eleonora Ruebenbauer (zameżna Mejbaum) jako nauczycielka i ochmistrzyni Zakładu. Ogółem w roku szkolnym 1877/1878 w Zakładzie pracowało już 12 nauczycieli, w tym 3 nauczycieli rzemiosł. Byli to: Tomasz Chocholouszek, Jan Wojtowski, Eleonora Ruëbenbauer (ochmistrzyni), Ewaryst Rodziszewski, Kajetan Kordaszewski (praktykant), Bogumiła Wilkosz (praktykantka), Wincenty Tschirschnitz (nauczyciel rysunków), Ferdynand Wasilewski (nauczyciel gimnastyki), Apolonia Górską (nauczycielka robót ręcznych) oraz nauczyciele rzemiosł: Jędrzej Chmielewski, Józef Maisenhälter, Franciszek Ordaszewski [„Sprawozdanie z czynności...” 1877/1878, s. 6].

W roku 1879 zatrudniono rodzeństwo Ewelinę Mejbaum i Antoniego Mejbauma. W roku 1892 zatrudniono nowego katechetę, ks. Wilhelma Wagnera [„Sprawozdanie z czynności...” 1891/1892, s. 5].

Analiza sprawozdań z działalności Zakładu wskazuje na niewielkie zmiany zachodzące na przestrzeni lat w ilości kadry pedagogicznej. Do końca XIX wieku liczba nauczycieli w Zakładzie nie przekroczyła 13 osób¹, co nie zaspokajało potrzeb tej placówki.

Nauczyciele lwowskich placówek kształcących głuchoniemych i niewidomych również mieli swój wkład w rozwój teorii pedagogiki specjalnej. Do wyróżniających

---

¹ Obliczenia własne na podstawie sprawozdań za lata 1880-1900.

się w tym zakresie pracowników Zakładu dla Głuchoniemych należeli: prezentowany już Tomasz Chocholouszek, Antoni Mejbaum, Bogumiła Wilkosz, Mieczysław Krajewski i ks. Wilhelm Wagner.

Antoni Mejbaum, opublikował artykuły, w których przedstawił osiągnięcia Zakładu na polu kształcenia i wychowania głuchoniemych oraz jego potrzeby, historię i perspektywy. Wymienić tutaj należy prace: *Krótki pogląd na rozwój lwowskiego zakładu głuchoniemych* [1894a] oraz *Kilka słów o głuchoniemych. Rozwój lwowskiego zakładu dla głuchoniemych i jego potrzeby* [1894b, s. 25-48]. Prace te są swobodną formą promocji zakładu, bowiem poza rysem historycznym placówki autor podał dane statystyczne dotyczące kadry pedagogicznej i wychowanków oraz podkreślił znaczenie edukacji głuchoniemych, widząc w tej dziedzinie możliwość dalszego rozwoju. Sprawami naukowymi w Zakładzie zajmowała się także Bogumiła Wilkosz. Była ona członkiem Stowarzyszenia Austriackich Nauczycieli Głuchoniemych. Przynależność do Stowarzyszenia i uczestnictwo w zjazdach dawały jej możliwość informowania społeczeństwa i nauczycielstwa o najnowszym poczynaniach w tej dziedzinie. Świadczy o tym jej obszernie sprawozdanie z III kongresu austriackich nauczycieli w Wiedniu z 1908 roku. Na kongresie omawiano przede wszystkim kwestie dotyczące wychowania i kształcenia głuchoniemych, takie jak: wprowadzenie we wszystkich zakładach mowy ustnej czy ustanowienie specjalnych kursów przygotowujących kandydatów do zawodu nauczyciela głuchoniemych [Wilkosz 1909, s. 3-12]. Na szczególną uwagę zasługuje zjazd nauczycieli głuchoniemych monarchii Austro-Węgier w 1910 roku, zwłaszcza odczyt wygłoszony tam przez A. Duschbę, dyrektora Instytutu Głuchoniemych w Wiedniu. Artykuł B. Wilkosz, będący formą sprawozdania ze wspomnianego odczytu, nosił tytuł *Wykłady metodyki nauki głuchoniemych dla uczniów i uczennic seminariów nauczycielskich* [1911]. Z artykułu wynika, że myślą przewodnią odczytu była kwestia kształcenia nauczycieli dla głuchoniemych. Polecaną formą edukacji miały być wykłady dla uczniów seminariów nauczycielskich. Treść wykładów miała zawierać „istotę głuchoniemoty, jej przyczyny i stopnie, następstwa fizyczne i moralne, zdolności dziecka głuchoniemego i ich rozpoznanie, różnice między głuchoniemym a idiotą, sposób wyrażania się, porozumiewania się głuchoniemego, istotę migów naturalnych i sztucznych, wychowanie i zajęcia dziecka w wieku szkolnym, przegląd ogólny metody i celu nauki w zakładach [...], zapoznanie z najważniejszymi błędami wymowy u dzieci pełnomysłowych i wskazówki, w jaki sposób można poprawić wymowę” [Wilkosz 1911, s. 14-15].

Wcześniej B. Wilkosz uczestniczyła w zjeździe w Edynburgu w 1907 roku. O przebiegu zjazdu i zagadnieniach tam poruszanych dowiadujemy się z jej artykułu, umieszczonego w „Sprawozdaniu z czynności Galicyjskiego Zakładu dla Głuchoniemych za rok 1907/1908”. Był to pierwszy międzynarodowy zjazd nauczycieli głuchoniemych, na który stowarzyszenie nauczycieli z Anglii, Szkocji i Irlandii zaprosiło reprezentantów zakładów kształcących głuchoniemych ze wszystkich krajów. Reprezentanci placówek przedstawiali tu osiągnięcia własnych zakładów w dziedzinie metod

pracy, programów nauczania itp. Celem tego zjazdu była przede wszystkim wymiana doświadczeń oraz wzajemna współpraca w rozwoju kształcenia głuchoniemych [Wilkosz 1908, s. 3-16].

B. Wilkosz podjęła też próby zaszczepiania najnowszych zdobyczy w dziedzinie kształcenia i wychowania na polskim gruncie. Opracowała projekt zmiany planu nauczania języka z 6-letniego na 7-letni, oparty na metodzie psychologicznej. Projekt ten prezentował najnowsze osiągnięcia w dziedzinie badań nad głuchoniemymi, z uwzględnieniem wrodzonych predyspozycji ucznia [Wilkosz 1907, s. 3-15].

Inny charakter ma artykuł *O nauce wymowy u głuchoniemych*, w którym autorka daje szereg porad dotyczących nauczania wymowy, wydobywania głosu, mowy z ust [Wilkosz 1905, s. 10-19]. O wielkim zaangażowaniu B. Wilkosz w wykonywaną pracę świadczy artykuł *O miłości ku głuchoniemym* [1901, s. 3-14]. Jego treść traktuje o cechach osobowości nauczyciela głuchoniemych, jakie potrzebne są do pełnienia tej roli. Autorka określiła tu postawę nauczyciela zaangażowanego w wykonywaną pracę, dając wskazówki, w jaki sposób stan ten można osiągnąć.

Na dorobek pisarski ks. Wilhelma Wagnera składa się wiele artykułów o charakterze przyczynkarskim, zapoznających z historią i rozwojem Zakładu dla Głuchoniemych we Lwowie oraz z życiem i działalnością prekursorów w tej dziedzinie. Artykuły te zamieszczane były w kolejnych sprawozdaniach zakładu za lata 1898-1912, a mianowicie: *Patron głuchoniemych św. Franciszek Salezy* [1898, s. 3-9], *W rocznicę 75-letniego założenia Zakładu dla Głuchoniemych we Lwowie* [1905, s. 3-9], *ks. Michał Karol de l'Epe'e, w 200-letnią rocznicę urodzenia* [1912, s. 3-29] oraz *Samuel Heinicke* [1913, s. 3-24].

Szczególnie wartościową dla ówczesnej praktyki kształcenia i wychowania głuchoniemych wydaje się publikacja ks. W. Wagnera *O wychowaniu głuchoniemych*, obejmująca m.in. zagadnienia dotyczące zasad wychowania w domu rodzinnym oraz wychowania i kształcenia w zakładach do tego przeznaczonych; zadań i celu wychowania; środków pedagogicznych, takich jak: przykład, uwaga, upomnienie, kara, nagroda, rola i znaczenie osoby nauczyciela. Godnym odnotowania jest również uczestnictwo ks. W. Wagnera w IV kongresie nauczycieli głuchoniemych w Wiedniu w 1911 roku. Celem zjazdu było przede wszystkim opracowanie projektu utworzenia w Austrii wyższych zakładów dla głuchoniemych, by ich wychowankowie mogli otrzymać wykształcenie na poziomie szkoły średniej. Relacja ze zjazdu została zamieszczona w „Sprawozdaniu z czynności galicyjskiego Zakładu Głuchoniemych za rok szkolny 1910/1911” [Wagner 1911, s. 3-13].

Doświadczenia związane z pracą w zakładzie opisał w swoich artykułach Mieczysław Krajewski. Był on autorem m.in. następujących artykułów: *Mimika w życiu człowieka* [1910, s. 3-6], *Kilka słów o nauce wymowy* [1912, s. 3-29], *Narządy mowy i ich czynności* [1913, s. 3-24]. Prace te publikowane były w *Sprawozdaniach*, a treść ich dotyczyła takich zagadnień, jak: znaczenie i rola mimiki w stopniowym rozwoju ucznia i nauce wymowy, techniczne wskazówki nauki wymawiania oraz informacje dotyczące narządów mowy i słuchu z punktu widzenia nauk medycznych.

Zaprezentowany materiał nie wyczerpuje zagadnienia naukowej działalności nauczycieli. Cenne byłyby badania nad tym rodzajem twórczości nauczycieli w dwudziestoleciu międzywojennym, kiedy to tworzenie się nowoczesnego systemu kształcenia specjalnego, i powstanie ogólnopolskich czasopism fachowych, takich jak: „Szkoła Specjalna” czy „Nauczyciel Głuchoniemych i Niewidomych”, stworzyły nowe możliwości w tej kwestii. Przedstawione tu wybrane prace wyraźnie wskazują na naukowe aspiracje nauczycieli szkół dla głuchoniemych w XIX wieku. Podejmowana przez nich twórczość naukowa i popularnonaukowa, świadcząca o poziomie ich kwalifikacji i zaangażowaniu zawodowym, stanowi trwały wkład w rozwój teorii i praktyki pedagogiki specjalnej w Polsce.